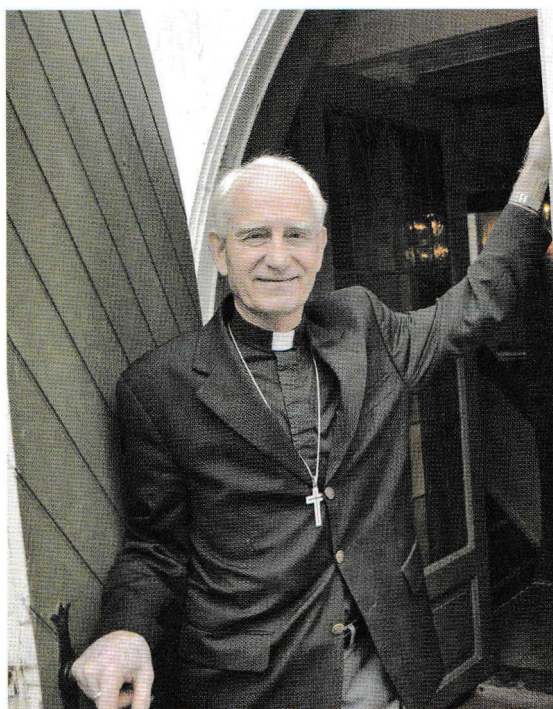

Krigens hjørne: Sabotasjenatten 14.–15. mars 1945

Av Dag Mysen

Dag Mysen.

Det store bildet

Høsten 1944 og vinteren 1945 ble Hjemmefronten i Norge bygget opp med våpen gjennom flyslipp. Trenede instruktører fra Linge kompaniet i England ble sluppet ned i fallskjerm for å trene og lede de som ble rekruttert som soldater («jegere») i hjemmestyrkene. Her i Indre Østfold var det i mars 1945 innrullert vel 750 mann i de lokale hjemmestyrkene. De ble kontinuerlig trent og drillet i våpenøvelser,

vakthold, sabotasje, bruk av «plastikk» som sprengstoff, taktikk osv. Målet var at disse styrkene skulle rykke inn og ta over vaktholdet av alle viktige installasjoner og den lokale infrastrukturen i forbindelse med maktovertakelsen av landet. På det tidspunktet var en kapitulasjon fra de tyske styrkenes side det mest sannsynlige sluttutfallet.

Allerede i desember 1944 hadde de alliertes hovedkvarter i Europa bedt om at jernbaneforbindelsen mellom Norge og Tyskland måtte saboteres, for å hindre at tyske styrker ble transportert ned til sluttkampene i Tyskland. Men den norske hovedkommandoen våget ikke å sette i verk en slik aksjon, av redsel for at situasjonen i Norge skulle komme ut av kontroll fordi hjemmestyrkene ennå ikke var godt nok organisert og disiplinert. Den strategiske viktigheten av en slik aksjon ble imidlertid svekket betydelig av to forhold ut over vinteren 1945: Den vellykkede senkningen av trosskipskipet «Donau» 15. januar, og at Sverige sa opp avtalen med Tyskland om fri ferdsel gjennom Sverige.

I mars 1945 var som sagt Hjemmestyrkene formelt innrullert, trent og godt organisert. De trengte å få en oppgave som krevde samordning og som kunne dokumentere hva de nå sto

for i styrke og gjennomføringsevne. Slik kom operasjon «Betongblanding» til. Den ble planlagt som en samordnet aksjon til samme tid over hele Østlandet og Sørlandet, og skulle formelt sett hindre jernbanetrafikken nordfra til utskipningshavnene langs kysten på strekningen Kristiansand–Halden. Samtidig skulle alle store installasjoner spares som ville være nødvendig å holde intakte om en samordnet svensk-norsk innmarsj ville bli nødvendig. Derfor ble de store jernbanebruene spart. I vårt distrikt gjaldt det Langnes, Sarpsborg og Rolvsøysund bru, samt bruene over Mosse-elva, Hølenelva og Tomterviadukten. Og hele strekningen Ski-Oslo skulle spares av hensyn til tilførselene til befolkningen i hovedstaden.

Alle aksjonene skulle gjennomføres som «stille sabotasje»; man skulle ikke gå i kamp med tyskerne. Man skulle gjennomføre aksjonene i stillhet og forsvinne ubemerket. Og alle aksjonene over hele Norge skulle gjennomføres på samme tidspunkt.

Det lokale bildet

Vårt avsnitt 11.4 besto av Askim, Trøgstad, Mysen, Rakkestad og Ørje, med Sigvart Holm (Pedersen) på Mysen som avsnittssjef. Fire godt trente Lingekarere ble satt ned i fallskjerm 2. mars for å instruere og trene hjemmestyrene i vårt avsnitt. Instruktørene ble kalt «Team Clothall», og besto av fenrik Valter Normann Hansen og sersjantene Jacob Melsom og Leif Aagaard, med løytnant Alv G. Johnsen som leder. Ved siden av å trene troppene i grupper, skulle de også trene og forberede nesten to tredjedeler av styrken i å overta, beskytte og holde vakt over kraftstasjonene i Glomma:

Solbergfoss, Kykkelsrud og Vamma. Karene fra vårt lokalsamfunn var knyttet til Leif Aagaard, «Henning», som senere ble sjømannsprest og sogneprest på Nesodden. 11. mars kom radiotelegrafist fenrik Johan Børge Petersen inn fra Sverige for å komplettere gruppen. Han opprettet radiostasjon i 2. etasje på Buviken ved Hungervann.

Denne gruppen trente og instruerte også de som skulle sabotere stasjonene på Slitu, Eidsberg og Heia. Men sabotasjen mot Mysen stasjon var så omfattende og ville kreve så mange jegere for å kunne gjennomføres, at instruktør Kaare Egenes (Fridtjof) ble satt til å trene og lede en gruppe på vel 15 mann til denne aksjonen. Han kom inn fra Sverige, trente mannskapene på Svenneby i Hærland, og bodde i et lite hus på hønsefarmen til Helge Lundeby

Da er vi kommet frem til 14. mars 1945. Torer Garseg forteller: «Vinteren 1945 var ikke kaldere enn vanlig og ganske snøfattig. Våren kom tidlig det året. Det ble skikkelig varme i mars og april. De satte poteter i april. Godværet varte til 12. mai. Da kom regnet. Det var vått på 17. mai og ut måneden, før finværet kom tilbake. (Også i Tyskland var det våronn. Mens krigen raste rundt dem, drev bøndene våronn for fullt og så frem til en høst uten krig.)

14. mars var det vårvær. Isen lå på Mysenelva, men det var vann på isen mot kantene, slik det pleier å være om våren.»

Sabotasjeaksjonene mot Østre og Vestre linje var godt forberedt. Mesteparten av det som trengtes av våpen, ammunisjon, sprengstoff og annet utstyr til lokalaksjonene her i Eidsberg var sluppet ut i fallskjerm ved Varde-

mosen i september og på Kjelemeden i desember 1944. Dette var fraktet ut av Trømborgfjella og lå lagret rundt om i distriktet. Resten kom ned ved Hungervann 2. mars. Sprengladningene ble gjort ferdige av Sigvart Holm, Kaare Egenes og medarbeidere, med 20 minutter forsinkelse. Ladningene var surret ferdige etter hvor kraftig den skulle være på hvert enkelt objekt. Det bare var å fjerne en splint og tenne lunta for å sprengre. De ble fordelt og lagret rundt målområdene en ukes tid før sabotasje-handlingene ble utført.

I vårt distrikt var det tre sabotasjelag som var i sving: En Trøgstadgjeng som tok Slitu, en Hærland/Mysengjeng som tok Mysen stasjon og brua her, og en Eidsberggjeng som tok stasjonene på Eidsberg og Heia. Jegere fra Rakkestad tok pensene på stasjonen på Rakkestad og sprengte brua ved Kåen mølle.

Slitu

Fra Trøgstad syklet Kristian Omvik og brødrene Odd og Einar Gangnes om Betel Mansrund og Morstong ned til Slitu. Vi tror at Alf Kjekerud også var med her. Hit var sprengladningene fraktet på plass av Kristen Garseg noen dager før. Trøgstadgutta sprengte i filler sporveksleren og jernbanelinja like før jernbanebrua på Slitu, og de to sporvekslerne på andre siden av brua. De sprengte også av linja i Pipasvingen ved Fjellengen. En del av linja foran brua boret seg gjennom veggen i 2. etasje på Slitugården ved stasjonen og havnet inne i huset. Trykkbølgene fra smellene var formidable og kjentes sterkt i stor omkrets. Gutta syklet samme vei tilbake og var ved Betel før det smalt. Salvene gikk ca. midnatt mellom 14. og 15. mars. Ladningene hadde 20 minutters forsinkelse, men forsinkelsen var kali-

"Fritjof" til "Pedersen" - rapport av 26. mars 1945.

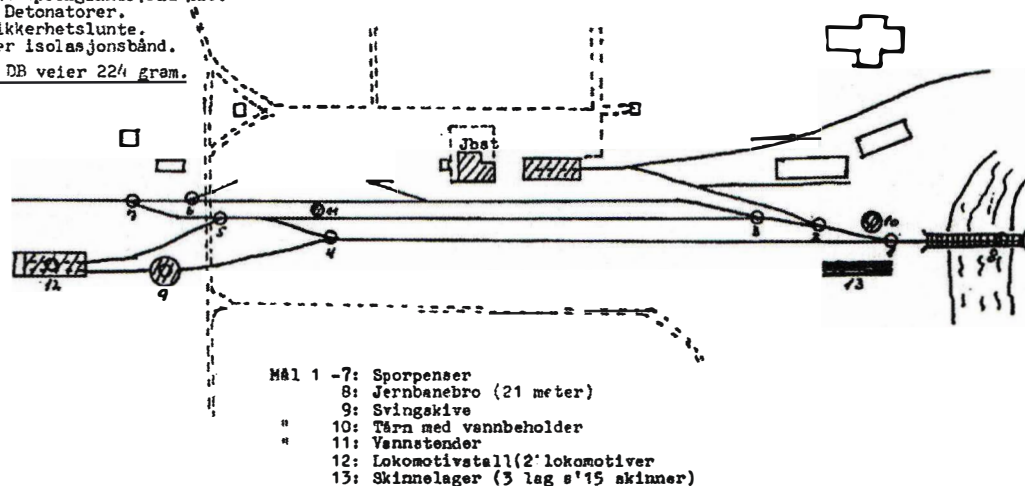
Fortegnelse over anvendt materiell under aksjonen 15.3.45.:

Forbruk:

84 tidsblyanter
110 m. cordtexlunte
320 stk DB= Demolition
Block: Sprengsener, Plastic.
74 stk. Detonatorer.
10 m. sikkerhetslunte.
8 ruller isolasjonsbånd.
1 stk. DB veier 224 gram.

Mysen jernbanestasjon.

Skisse over angrepsmål aksjon "Betongblandingen" natt til 15. mars 1945.

Fortegnelse over plassering og brukt materiell ved operasjon Betongblanding på Mysen stasjon

brert etter engelsk klima. Kulda i Norge gjorde at sprengladningene gikk av opp til to timer etter at lunta ble tent.

Mysen

Fra Hærland syklet eller gikk sabotørerne og møtte Rolf og Harry Jensegg ved gartner Wiig, like bak lokomotivstallen ved Mysen stasjon. De som ble trent til oppdraget var: Håkon Melby, Monrad Lund, Karl Hansen, Erling Grefslie, Ivar Revhaug, Harry og Rolf Jensegg, Wilhelm Nordli, Johan Solberg, Hans Aass, Johan Løken, Håkon Degnes, Johan Nordberg, Andreas og Kristian Brandsrud, Johannes Karlsen og Håkon Skubberud. Det var 13 «objekter» som skulle sprenges: 7 sporpenser, to lokomotiver i togstallen, svingskiva, vanntårnet, vannstender, et skinnelager med 45 skinner og jernbanebrua

De gikk først inn i lokomotivstallen og overmannet de to som var der. Med bind for øynene ble de bundet

Hjemmefrontgutta: Kristen, Arve og Erling Garseg.

på hender og føtter med fallskjermline og låst inne på vaktrommet nordvest i stallbygget. De to var Johannes og Torbjørn Syversen, som pusset maskinene og var fyrbøtere på stasjonen. Sylindrene på de to lokomotivene som sto i stallen ble sprengt, det ytterste først. Det berget de to som lå bundet i rommet innafor, for da det andre smellet kom, var stalldørene og alle vinduene blåst ut slik at trykket ikke slo inn veggene i rommet der de to lå hjelpeløse

(Syversen på Holene ved Brødremoen, som ble bundet opp i lokomotivstallen, hadde en sinnrik innretning på sin ulovlige radio. Radioen sto på ei fjøl i bakerovnen bak døra til ovnen. Lynavlederen til pipa i taket gikk ned i bakerovnen og ble koblet til radioen som antenne, og løpestrengen til bikkja mellom takskjegget og låveveggen var den siste delen av antennen.)

Pensene på stasjonsområdet og sirkelskiva som snudde vognene, ble sprengt. Sprengningen av vanntårnet ble ikke helt vellykket. En stor stabel jernbaneskiner ble sprengt tvert av. Og jernbanebrua ble kappet av ved det søndre brohodet, slik at brua hang ut mot Folkenborgsiden. Alle salvene kom etter hverandre, like etter at salvene ved Slitu stasjon gikk av.

Det var få hele vindusruter i Mysen etterpå. Sjøkket av trykkbølgene var svært kraftige og skremte opp befolkningen. I «Indre» 10. mars 1995 forteller Sofie Espelund fra Øymark at hun denne natten sov hos tanten sin i «Degnesgården» i David Blids gate. Trykket fra en av de kraftige eksplosjonene gjorde at divanen hun lå i hoppet ut på gulvet med henne oppi.

Slitugården inneholdt melkemottak, café, bakeri, landhandleri, postkontor samt sju leiligheter i 2. og 3. etasje. Gården ble skadet under spregningen Splinter fra banelegemet traff Slitugården En av dem gikk gjennom veggen og inn i soverommet i 2. etasje.

Eidsberg

Eilert Smestad, Asbjørn Granberg, Trygve Duserud og Fridtjof Bjerke sprenget alle pensene på Eidsberg stasjon. Thoralf Finstad og Johan Fundingsrud skjøt av jernbanelinja i en skarp kurve i Gjerudsvingen og Haakon Tutturen og Martin Gylder tok pensene på Heia stasjon. Salvene på Eidsberg stasjon var de siste som gikk av. Johan Fundingsrud forteller: «Da jeg kom hjem, begynte det å smelle. Far var oppe og lurte på hva dette var, og jeg måtte jo også lure.» Trygve Duserud var så uheldig å miste den ene votten sin under aksjonen Den hadde initialene hans påstrikket. Heldigvis klarte han å finne votten som «interessert tilskuer» dagen etter, før noen andre oppdaget den.

Følgene av aksjonen

Ingen tyskere rykket ut denne sabotasjenatten. De ble i sine forlegninger og rørte seg ikke før dagslyset kom ved åttetiden om morgenen. De var nervøse og ampre, og visste nok ikke hva de ville møte. Opprydningen begynte umiddelbart. Brua over Mysenelva falt ikke ned før tre dager etter spregningen. Da tok tyskerne ut en stor vinsj på brua. Brua raste ned i vannet, og seks norske og to tyskere fulgte med ned. De norske var: Wilhelm Johnsen, Armand Berg, Harald Aas, Anker Nielsen og Olaf Hansen fra Mysen og Aksel Skofterud fra Slitu. Alle ble forslått. Harald Aas, som sto på brua med autogensveiseapparatet til Kjønnna Andresen, ble skadet stygt og lå på sykehus en god stund. Også de to tyskerne ble stygt skadet og lå på syke-

Totalsummen over anvendt materiel under aksjon 17 d. i.

4 Hjeltem skd.	3 Hjeltem.	18 D.B.	12 m. brett
12 Hjeltem skd.	24 "	30 "	14 m. "
17 Hjeltem skd.	34 "	110 "	42 "
4 Hjeltem	2 "	62 "	6 "
2 Hjeltem	4 "	48 "	2 "
Hjeltem	2 "	6 "	8 "
" Hjeltem	2 "	3 "	3 "
Hjeltem	2 "	34 "	5 "
Hjeltem	4 "	40 "	4 "
8 Hjeltem		304 D.B.	104 m. brett

Sum:

brettet.	ca. 110 m.
Hjeltem.	80 Hjeltem.
D.B.	ca. 350 Hjeltem.
Informasjon	" 14 Hjeltem.
Hjeltem skd.	10 m.
Hjeltem skd.	8 m.
Hjeltem skd.	1 Hjeltem. (for skidene)

Resten av utrustning, 3. B. ble med.
 Tungen og i tillegg, 1/2 tunge Hjeltem og skidene.
 Skidene.

Total oversikt over anvendt sprengningsmateriel på jernbaneskinnene ved Slitu, Mysen og Eidsberg.

hus. De øvrige norske ble på mirakuløst vis ikke forslått verre enn at de var på bena igjen etter et par uker. De ble ferdigbehandlet lokalt av Dr. Ingier.

Armand Berg forteller til «Indre» 26. mars at han sto nederst (sønnest) på brua og forsto at han ville bli slått i hjel av løse sviller om han fulgte med rett ned. Derfor stupte han ut til siden ned i ei råk i isen, men ble sittende fast i leira i elvebunnen. Han fikk revet seg løs og svømte under isen til han fant ei råk helt inne ved land. Her fikk han fatt i ei trerot, besvimte og våknet opp i stua til fabrikkier Trippestad. De øvrige ble plukket opp ettersom de kom opp til overflaten.

Dette med at brua falt ned tre dager etter sabotasjen, var det eneste som kom i «Indre», rundt disse hendelsene.

Fredag 17. mars sto det bare en kort notis om at hele jernbanesystemet på Østlandet var sabotert. Ingen detaljer om de lokale ødeleggelsene ble nevnt. Det var vel dårlig reklame for makt-haverne som rådde avisen. Derimot var det flere artikler om hvor fæl Hjemme-fronten var, og hvordan de ødela for sine egne. 26. mars sto det med fete typer: «Hjemmefrontens virksomhet ledes av kommunister og har bolsjevik-herredømme som mål».

Det ble ikke tatt represalier ved disse sabotasjene. Tyskerne kunne ikke tro at en slik samordnet aksjon over store deler av landet kunne utføres utelukkende av lokale krefter. Riktignok ble en mengde mer eller mindre utpekte sivile langs Østre og Vestre linje arrestert i begynnelsen av april, og forhørt. Men det ble ikke brukt tortur, og ingen sa noe. I løpet av 14 dager var alle satt fri igjen. Nå var det i praksis Wehrmacht som rådde. De visste at krigen for lengst var tapt, og var vel innerst inne sjele-glade for sabotasjen som gjorde at de kunne sitte i fred i Norge til alt var over.

Ingen tyskere eller nordmenn kom til skade ved sabotasjene i Østfold denne natten. Vestre linje ble sabotert på de fleste stasjonene mellom Ski og Halden, og var ute av drift i fem dager. På Østre linje fikk følgende stasjoner besøk denne natten: Spydeberg, Knapstad, Tomter, Slitu, Mysen, Eidsberg, Heia, Rakkestad med Kåenbrua og Ise. Østre linje var ute av drift i femten dager.

I ettertid ser vi at det nok ikke var de håndfaste ødeleggelsene gjennom sabotasjeaksjonene denne natten som var det viktigste «utbyttet». Det viktigste var måten den ble gjennomført på. Alt gikk

etter planene. Svært få konfrontasjoner med tyske styrker oppsto. Hjemmestyrkene fikk vist at de var godt organisert og trent, at kommunikasjonene mellom distriktene og med London fungerte, og at de var blitt en maktfaktor å regne med i det store spillet om Norge. De fikk vist Wehrmacht at det ikke ville nytte å forsøke å tvinge seg gjennom Sverige og ned til Tyskland med styrker, og at noen annen sluttløsning enn kapitulasjon ville bli svært kostbar for okkupasjonene. Hjemmestyrkene fikk selvtillit. For mange ble det en vellykket ilddåp. Den norske ledelsen i London og de alliertes hovedkvarter fikk trygghet for at de norske hjemmestyrkene kunne bli betrodd en viktig rolle i den kommende maktovertakelsen i Norge. For hver soldat i hjemmestyrkene som kunne ha et oppdrag under maktovertakelsen, kunne en alliert soldat forbli i styrkene som skulle pasifisere Tyskland og dets allierte.

Våre lokale hjemmefrontsoldater fortjener honnør. De var fåmælte etter krigen og gjorde ikke noe vesen av seg. De bare gjorde en innsats som de mente de måtte og skulle gjøre. Motstanderne var verdens best organiserte og utrustede krigsmaskin, og lokale sambygd-

inger som samarbeidet med tyskerne. Hjemmefrontjegerne trente og arbeidet under overhengende livsfare hver dag. Jeg er blitt dypt berørt av arbeidet med dette stoffet.

Kilder:

- Mil.Org. Distrikt 11. Militær motstand i Østfold og Søndre Akershus 1940–1945. Bind 1, Jon Harald Holm, Fredrikstad 1988.
- Fra krig til fred 1940–1945. Haakon Koht Nordbye. Mysen 1999.
- Krigsårene i Rakkestad 1940–1945. Budstikken, Rakkestad historielag 1995.
- Johan Fundingsruds erindringer til sine etterkommere.
- Johan Vikebys erindringer: Marker 1940–45. «Mørketid».
- Tidligere samtaler med Johan Løken.
- Samtaler med Torer Garseg og Erling Mustorp.
- Samtaler med Gunnar Lund, Inger Lundsrud, Petter Opsahl, Anne Grethe Nilsson, Ragnar Duserud og Arnhild Sand.
- Indre Smaalenenes Avis fra 17. mars til 30. april 1945 og 10. mars 1995.
- Et volum uspesifisert litteratur om 2. verdenskrig i Europa og i Norge

Har De enda ikke bestemt Dem

hvor De skal ha Deres julebord
eller juleselskap, så er

Mona Sportsrestaurant

stedet hvor De kan ha en hyggelig kveld.
Ring tlf. Mysen 1757.